

Land art

V závěru 60. let 20. století opouštějí někteří umělci uzavřený a od veřejnosti izolovaný prostor galerií a začínají vytvářet svá díla v přírodním prostředí. Jejich vykročení směrem k lidem, kteří by třeba vůbec do galerie nevstoupili a o výtvarné umění se nezajímali, je součástí principu celého akčního umění, které se snaží navázat nové a více aktivní formy dialogu s diváky. V tom je revolučnost land artu. Novátorství můžeme spatřovat i v tom, že namísto klasických výtvarných forem využívají landartoví umělci přírodní materiály, jejich „obrazem“ je krajina a k zachycení jejich pomíjivých děl slouží fotodokumentace. Velmi zásadním dílem je Spirálové molo Roberta Smithsona, který vytváří v roce 1970 pomocí bagrů a nákladních vozidel v mělké pobřežní vodě Velkého solného jezera symbolický tvar spirály o délce mnoha desítek metrů. Ozvláštňuje tím stávající krajinné prostředí, nevnaší do přírodní struktury žádný nový materiál či barvu, a současně se archetypálním tvarem vrací až na samý počátek výtvarného umění. Vždyť spirála se objevuje od prvopočátků umění v různých podobách snad ve všech dalších vývojových epochách!

Světovými představiteli, kteří získali i značnou popularitu, jsou pak Christo a jeho životní partnerka Jeanne-Claude, kteří ve svých empaketážích (zabalených objektech) přírodní útvary obalují různými tkaninami, takže existující skutečnost znevšedňují a mění její vzhled. Zabalení však můžeme vnímat jako jistou formu vnesení tajemství, jako uchopení či jisté „přivlastnění“, kterým umělec ke zvolené scénérii formuluje nový a intenzivnější vztah. Zabalení budovy bývalého Říšského sněmu v Berlíně v roce 1995 (projekt je již z roku 1972!) přináší i podtexty politické. Christovo dílo je v jedné rovině revolučním odmítnutím obvyklých výtvarných postupů, stejně jako je v jiném smyslu přirozeným navázáním na pradávno historické pokusy dřívějších umělců vytvářet výtvarné zásahy do krajiny, používat přírodní materiály či přetvářet krajinné prostředí do nových výtvarných struktur. Pokud se tedy podíváme napříč historií výtvarného umění, pak v mnoha předchozích obdobích najdeme rovněž výtvarná díla vytvářená z přírodních materiálů, v pravěkém období před počátky architektury nacházíme výtvarné zásahy do krajiny, které jsou z hlediska svého vzniku i smyslu velmi podobné pokusům akčních umělců vést dialog s přírodními jevy a zákonitostmi či zviditelnit působení přírodních sil.

Prvními landartovými tvůrci byli představitelé amerického minimalismu, kteří do krajiny konfrontačně vnášejí monumentální geometrické zásahy. Mike Heizer v díle Dvojitý negativ prořezává údolí negativním tvarem kvádrů, Walter de Maria v poušti maluje dvě míle dlouhé rovnoběžky. Pozoruhodnými geometrickými instalacemi z kamenů, z barevného podzimního listí i z jiných materiálů se k land artu přiřadil český umělec Ivan Kafka, Zora Ságlová zas akci Kladení plen u Sudoměře k základním charakteristikám land artu přidává i zaměření na historické a společenské souvislosti. Bílé pleny rozkládá v happeningové akci se svými přáteli na louce v místech, kde se kdysi měla odehrát bitva husitů, kteří pro ochromení křižáckého vojska údajně do bahnitého terénu rozložili kusy plátna, jež se pak zapletly do koňských kopyt a znemožnily pohyb obrněné jízdy.

Hlavní osobnosti ve světě:

Christo, Robert Smithson, Richard Long

Další světové osobnosti:

Denis Oppenheim, Michael Heizer, Walter de Maria,

Hlavní osobnosti v českém a slovenském prostředí:

Zora Ságlová, Ivan Kafka, Jan Steklík, Julius Koller, Michal Kern

Další české a slovenské osobnosti:

Dalibor Chatrný, Tomáš Ruller, Vladimír Havlík, Alex Mlynářčík, Igor Kalný

Happening

Základní princip vizuální komunikace, s nímž přicházejí tvůrci akcí, pro něž se postupně ustálilo označení happening, můžeme v jistém smyslu považovat za zcela zásadní, ba revoluční změnu v roli výtvarného umění. Pojmenování je odvozeno od anglického slova to happen (stát se, přihodit se, odehrát se), a jak tento název napovídá, nejedná se zde o vytváření uměleckého díla v podobě dokončeného uměleckého předmětu (socha, obrazu či grafický list apod.), ale o probíhající děj, o proces. Dokonce čeští autoři happeningů používali vedle označení „akce“ také výraz „událost“. A protože základem happeningových událostí či dějů je nějaká společná aktivita, na níž se z podnětu umělce podílejí také náhodní či záměrně pozvaní účastníci, přináší happening kategorickou změnu v pozici diváka. Divák není jen pasivním pozorovatelem uměleckého díla, které vytvořil umělec, ale na uměleckém procesu se sám aktivně podílí, takže se stává spolutvůrcem.

Přestože v publikacích informujících o dějinách happeningu se zpravidla dočteme, že první happening uskutečnili v roce 1952 na umělecké škole Black Mountain College hudební skladatel a objevitel John Cage, klavírista David Tudor, malíř Robert Rauschenberg a tanečník Merce Cunningham, první dějové akce, na nichž se aktivně podílejí „diváci“, uskutečňoval v Praze Vladimír Boudník. Tento experimentátor již v roce 1949, kdy napsal svůj první Manifest explosionismu, vytvářel pouliční akce, při nichž vybízel kolemjdoucí, aby drobnými kresebnými zásahy dotvářeli „obrazy“, které ve své obrazotvornosti vidí na rozpraskaných starých omítkách na ulici.

Hlavní vlna happeningů se však rozvíjí až v první polovině šedesátých let a vedle dominantní role Američanů, mezi nimiž vyniká Cageův žák Allan Kaprow, se na ní podílí zejména mezinárodní umělecké hnutí Fluxus (Pohyb). Allan Kaprow také v textu o Jackssonu Pollockovi v roce 1958 jako první použil označení happening, které se pak pro tento druh uměleckého projevu všeobecně ustálil. V roce 1966 vydal Kaprow knihu *Assemblages, Environments and Happenings* (1966), v níž na pěti stranách představil tvorbu tehdy teprve šestadvacetiletého Milana Knížáka, který se happeningům věnoval od začátku šedesátých let. Zásadním okamžikem bylo, že fotografie z Knížákových akcí poslal Allanu Kaprowovi teoretik Jindřich Chaloupecký jako ukázkou pozoruhodného a originálního uměleckého projevu. V knize tak byla například uveřejněna Knížákova nejčastěji reprodukováná pouliční akce z roku 1964, při níž autor leží na ulici na bílém papíru, čte knížku, přečtené listy vytrhává, a pak vše spálí, uklidí a odchází. Po celou dobu je vedle něj umístěn nápis „Prosím kolemjdoucí, aby pokud možno při procházení kolem tohoto místa kokrhali“. Inspirující, ba provokující výzva k nezvyklé aktivitě zástupně symbolizuje princip happeningů, při němž diváci dostávají prostor k aktivní spoluúčasti na ději. Milan Knížák, který pod označením „obřady“ vytvořil s přáteli i mnohé happeningové akce v přírodě, je po roce 1966 opakovaně označován jako prezident Fluxus Ost, neboť je dominantní osobností z tehdejšího východního bloku komunistických a socialistických zemí.

Ani happening však nemůžeme označovat jako zcela absolutní inovaci a revoluci, protože velkou výzvou pro aktivní spoluúčast diváků byly již akce dadaistů v průběhu první světové války, posléze také různé aktivity surrealistů. Za archetypálním prvopočátek pak lze považovat ranou vývojovou fázi umění, kdy se rituálních kmenových slavností v podobě obřadu s prvky tanečními, slovesnými i výtvarnými mnohdy účastnili všichni příslušníci dané komunity.

Hlavní osobnosti ve světě:

John Cage, Allan Kaprow, Wolf Vostell, Nam Jun Paik, Joseph Beuys

Další světové osobnosti:

George Maciunas, Robert filliou, Dick Higgins, George Brecht

Hlavní osobnosti v českém a slovenském prostředí:

Vladimír Boudník, Milan Knížák, Eugen Brikcius, Alex Mlynářčik

Další české a slovenské osobnosti:

Olaf Hanel, Křížovnická škola čistého humoru bez vtípu – Jan Steklík, Karel Nepraš, Ján Budaj,
Jana Želibská, Stano Filko

Předchůdci:

Dada – kabaret Voltaire v Curychu po r. 1916 (Marcel Duchamp, Tristan Tzara, Man Ray, Meret
Oppenheim, aj.)